

dr hab. Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Instytut Filologii Polskiej
ul. Fredry 10
61-701 Poznań

Poznań, 29.06.2015 r.

Ocena dorobku naukowego i dydaktycznego

w związku z postępowaniem habilitacyjnym dr Haliny Pawłowskiej-Jaroń,
adiunkta w Katedrze Logopedii i Zaburzeń Rozwoju Uniwersytetu Pedagogicznego
im. KEN w Krakowie

I. Recenzja osiągnięcia naukowego pt. *Specyfika rozwoju pre- i postnatalnego dzieci ze spektrum FASD. Zaburzenia komunikacji językowej*

Podstawą starań dr Haliny Pawłowskiej-Jaroń o uzyskanie stopnia doktora habilitowanego jest osiągnięcie naukowe zatytułowane *Specyfika rozwoju pre- i postnatalnego dzieci ze spektrum FASD. Zaburzenia komunikacji językowej*. Współtworzy je cykl 11 artykułów, które są rodzajem cząstkowych zapowiedzi, wydanej w 2015 roku książki o tytule wskazanym w osiągnięciu naukowym. Ponieważ monografia stanowi jego podstawę, to ją właśnie poddaję ocenie, tym bardziej że znaleźć w niej można fragmenty wspomnianego cyklu wcześniej opublikowanych tekstów autorstwa Habilitantki.

Wartością naukową dorobku dr Haliny Pawłowskiej-Jaroń jest niewątpliwie uczynienie ze słabo jeszcze zaznaczonego w świadomości społecznej syndromu FASD przedmiotu zainteresowania szerszej grupy zawodowej, w tym środowiska logopedycznego. Sama bowiem specyfika poalkoholowego spektrum zaburzeń rozwojowych, sposobu jego diagnozowania znajduje się w centrum badań głównie specjalistów innych dziedzin, zwłaszcza psychiatrów, neuropsychiatrów, psychoterapeutów, neurologów, dla których skutki

prenatalnej ekspozycji na alkohol przyjmują postać bardzo szerokiego spektrum anomalii w zakresie zachowania, anatomii i funkcjonowania poznawczego dzieci. Wagę podjętej problematyki można ocenić także przez pryzmat z jednej strony propagowania wiedzy na temat negatywnych skutków przyjmowania alkoholu w czasie ciąży w jakiegokolwiek dawce, nawet tej najmniejszej, powszechnie uznawanej za niegroźną. Z drugiej strony istotnym wymiarem podjętych przez Habilitantkę problemów jest sformułowany postulat wczesnej diagnozy i terapii dzieci ze spektrum poalkoholowych zaburzeń rozwojowych ze szczególnym uwzględnieniem stymulacji językowej, chociaż wyniki badań – wbrew sądom Habilitantki – są niejednoznaczne.

Monografia liczy 234 strony, w tym streszczenie, aneks, bibliografię oraz indeks nazwisk. Składa się z wyraźnych dwu części, przy czym fragment poświęcony opisowi eksperymentu i jego interpretacji zajmuje strony 114–187. Ta dysproporcja wynika ze znacznego poszerzenia rozprawy o elementy z zakresu przyczyn spektrum płodowych zaburzeń alkoholowych oraz biologicznego podłoża prawidłowo i nieprawidłowo rozwijającego się dziecka. Dr Halina Pawłowska-Jaroń uzasadnia kompozycję książki w następujący sposób: „konstrukcja pracy została tak pomyślana, by osobom pragnącym zapoznać się z tymi zagadnieniami dać kompendium wiedzy, obejmujące zakresem tematycznym etap rozwoju prenatalnego, stanowiącego w tym przypadku etap strategiczny, modyfikujący dalsze życie jednostki” (s. 3 Autoreferatu). W istocie mamy tu do czynienia ze zbiorem informacji na temat etapów rozwoju płodowego człowieka wraz ze wskazaniem rodzajów negatywnego oddziaływania teratogenu na każdym z nich. W dalszej części monografii znajdujemy charakterystykę układu nerwowego, który ulega uszkodzeniu pod wpływem działania alkoholu. Habilitantka omawia takie jego struktury: płaty czołowe, hipokamp, zwoje podstawy oraz ciało modzelowate. Wiedza na temat funkcji, jaką one pełnią w prawidłowym rozwoju dziecka pozwala zrozumieć kombinację objawów występujących u dzieci z FASD, lecz na niewielkiej grupie badawczej, jaką zebrała Habilitantka, nie udało się zilustrować wszystkich tego rodzaju deficytów.

W myśl teoretycznych roztrząsań opisowi zostaje poddany również okres rozwoju postnatalnego, ujawniający dysfunkcje związane z przyjmowaniem przez matkę alkoholu w czasie ciąży. Dużo miejsca poświęca Habilitantka również charakterystyce konsekwencji przedwczesnych narodzin dziecka, bowiem wcześniactwo to jeden z elementów toksycznego wpływu alkoholu na przebieg ciąży. Dr Halina Pawłowska-Jaroń sprawnie omawia m.in.

przyczyny przedwczesnych porodów, oceny stanu noworodka, powikłania okresu noworodkowego, rodzaje patologii mózgowej, zaburzenia oddychania, pobierania pokarmów, które nie są bez wpływu na sposób i jakość komunikowania się człowieka.

W dalszej części monografii scharakteryzowane zostały także neurobiologiczne aspekty nadawania mowy. Habilitantka omówiła tu rolę płatów czołowego, skroniowego, ciemieniowego i potylicznego w organizowaniu funkcji językowych, wymieniła i opisała wyodrębniane dotąd przez badaczy ośrodki czuciowe i ruchowe mowy. O ile dwa pierwsze rozdziały monografii na temat rozwoju prenatalnego i postnatalnego dziecka mają swoje mocne uzasadnienie i Habilitantka odwołuje się do nich w dalszych partiach książki (por. s. 117), o tyle rozdział dotyczący mózgowej organizacji mowy jest w mniejszym stopniu z nimi powiązany, chociaż dr Halina Pawłowska-Jaroń często pisze o funkcjach płatów czołowych w nadawaniu i programowaniu mowy, nie odnosząc tych informacji do poszczególnych przedstawicieli zebranej grupy badawczej, ponieważ nie uwzględnia neuroobrazowania mózgu. O badaniach, jakim poddano dzieci z grupy eksperymentalnej mówi w następujący sposób: „przed rozpoczęciem procedury diagnostycznej rozwoju językowego osób ze spektrum skutków rozwojowych występujących u potomstwa matek pijących alkohol w czasie ciąży (FASD) dzieci stanowiące grupę badawczą poddano serii badań służących określeniu poziomu przesiewowych badań wzroku i słuchu” (s. 119–120).

Zwieńczeniem tej części monografii dr Haliny Pawłowskiej-Jarony jest rozdział bardzo istotny z punktu widzenia założeń pracy dotyczący teoretycznych podstaw wyodrębniania poalkoholowego spektrum zaburzeń rozwojowych. Habilitantka przedstawia tu rozważania z zakresu historii badań nad FASD i propozycji jego uszczegóławiania wewnętrznymi podziałami. Zmaga się tu zarazem z nieprzejrzyistymi, bo wyjątkowo szczegółowymi typologiami wprowadzonymi przez badaczy zagranicznych. Brakuje w tym miejscu wartościowania przedstawianych typologii. Nie znamy bowiem wyraźnego stanowiska Habilitantki w tym względzie.

Problemom językowym i komunikacyjnym poświęcona jest druga część książki, istotna z punktu widzenia samodzielności badawczej Habilitantki. Pani dr Halina Pawłowska-Jaroń przedstawia tu założenia oraz wyniki swoich badań. Poprzedza je opisem teorii akwizycji języka, sytuując się wśród badaczy, dla których język jest narzędziem poznania świata. Prezentuje dotychczasowe teorie na temat pochodzenia i początków języka oraz

relacji myślenia i języka, dużo miejsca poświęca zagadnieniom interioryzacji mowy, co w tym wypadku ma istotne znaczenie dla jej wyników badań.

Dwojako można oceniać fakt szerokiego odwoływania się w książce do interpretacji innych badaczy zajmujących się fenomenem FASD przy stosunkowo niewielkiej materiałowo części eksperymentalno-opisowej dotyczącej własnych zamierzeń metodologicznych, w tym w odniesieniu do grupy badawczej liczącej dziewiętnaścioro dzieci. Ten z kolei zarzut wyprzedziła sama Habilitantka, stwierdzając, że „ma pełną świadomość, iż taka liczebność grupy może budzić pytanie o poprawność interpretacji wyników ze względu na niską reprezentatywność” (s. 116). Dalej Habilitantka zwraca uwagę na trudności w zorganizowaniu odpowiednio liczebnego zbioru dzieci poddanych prenatalnej ekspozycji na alkohol, co wiąże z utajnianiem faktu nadużywania alkoholu w czasie ciąży z obawy przed stygmatyzacją matki, dziecka i w konsekwencji całej rodziny. Pani dr Halina Pawłowska-Jaroń jest wobec powyższego świadoma ograniczeń wynikających z badań na bardzo małej grupie osób, chociaż w tej sytuacji nie powinna wprowadzać danych procentowych, mających za zadanie zilustrować różnice pomiędzy FAS, ARND i PEA. Sądzę, że w przypadku tak niewielkiej grupy dzieci zdecydowanie lepsze okazałyby się porównania sposobu funkcjonowania językowego w zakresie poalkoholowego spektrum zaburzeń rozwojowych. Wydzielenie spośród 19-osobowej grupy trzech podtypów nie ma mocnego uzasadnienia, poza chyba tym, że samo spektrum płodowych zaburzeń alkoholowych (FASD) nie jest rozpoznaniem klinicznym, co oznacza, że za jednostkę chorobową według Międzynarodowej Klasyfikacji Chorób uznaje się tylko FAS (płodowy zespół alkoholowy).

Zastrzeżenia budzi wspomniana wyżej liczebność grupy eksperymentalnej oraz w zasadzie brak grupy kontrolnej. W eksperymencie wzięło udział dziewiętnaścioro dzieci, w tym czworo z pełnoobrazowym płodowym zespołem alkoholowym (FAS), dziesięścioro z zaburzeniami neurorozwojowymi (ARND) oraz pięścioro bez żadnych objawów chorobowych (PEA). Ostatnia z grup zarazem została uznana za rodzaj swoistej grupy kontrolnej. Zdaniem Habilitantki taki dobór pozwala uzyskać jednorodną grupę, tzn. również wystawioną na ekspozycję alkoholem w okresie prenatalnym. W ujęciu dr Haliny Pawłowskiej-Jarony również rodzaj polemiki ze środowiskiem diagnostów, którą – dla jasności – warto było szerzej przedstawić.

Lektura książki budzi pewien niedosyt w związku z lakonicznym zaprezentowaniem specyfiki zaburzeń językowych potomstwa matek pijących alkohol w okresie ciąży. Można jednak ten zarzut próbować odeprzeć, pamiętając o tym, że samo spektrum FASD jest jeszcze niedostatecznie rozpoznane i w zasadzie od 40 lat trwają badania nad precyzowaniem narzędzi do jego opisu. Nadal nie mamy jasno określonych kryteriów jego diagnozowania, chociaż znane są już skale diagnostyczne o różnej często czułości. Habilitantka stanęła zatem wobec niełatwego interpretacyjnie zjawiska, które uczyniła przedmiotem swoich badań. Dr Halina Pawłowska-Jaroń zaproponowała w swej książce procedurę badania dzieci z FASD uwzględniającą analizę lingwistyczną na poziomie fonetyczno-fonologicznym, semantycznym oraz syntaktycznym. Ten ostatni Habilitantka rozumie dość szeroko, sytuuje w jego obrębie zarówno morfologię, jak i leksykę (s. 165–166). Zapewne włączyła je do poziomu składniowego, ponieważ ich opis – znów z uwagi na niewielką grupę badawczą – okazał się skąpy i w zasadzie nie wnosi nic istotnego do charakterystyki językowego funkcjonowania dzieci z FASD. Niejednoznaczna konstrukcja eksperymentu, a dokładnie zadań testowych nie pozwala Habilitantce na rozmach interpretacyjny i wprowadza wrażenie niedosytu.

Bez względu na powyższe uwagi, z pewnością propozycja dr Haliny Pawłowskiej-Jarony jest rodzajem istotnego przyczynku do dalszych badań, które Habilitantka zainicjowała (por. postulat badania funkcji językowych) i wytyczyła. Z powodu ograniczeń ilościowych grupy badawczej trudno jednoznacznie obronić hipotezę o wprowadzeniu do 4-stopniowej skali diagnostycznej kolejnego kryterium w postaci zaburzeń komunikacji językowej u dzieci ze spektrum FASD. Zresztą Habilitantka zaznacza, że jej celem „nie jest stworzenie wysoce specjalistycznego narzędzia (...). Możliwe jest jednak wykazanie, że nawet przy obecnym, niewystarczającym zasobie narzędzi diagnostycznych, wnikliwa analiza historii rozwoju pre- i postnatalnego dziecka, obserwacja i analiza jego umiejętności językowych są wystarczające, by zainicjować efektywny proces diagnostyczny” (s. 114). Podkreślić jednak trzeba, że dwuznacznie interpretowany wynik badań może mieć swoistą wartość naukową, wtórnie także diagnostyczną. Wiedzieć bowiem będziemy, że dzieci ze spektrum FASD przejawiają deficyty językowe i komunikacyjne występujące także w innych jednostkach patologii rozwojowej. Ten problem będzie zapewne roztrząsany przez Habilitantkę – sądzę, że obowiązkowo na znacznie większej grupie badawczej – w przyszłych pracach z tego zakresu, które sama niejako zapowiedziała w swojej książce.

Konkluzja

Osiągnięcie naukowe pt. *Specyfika rozwoju pre- i postnatalnego dzieci ze spektrum FASD. Zaburzenia komunikacji językowej* spełnia wymogi stawiane przez ustawę (art. 16 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku) przy ubieganiu się o nadanie stopnia naukowego doktora habilitowanego. Waga tematu podjętego przez dr Halinę Pawłowską-Jaroń jest istotna zarówno naukowo, jak i społecznie. Pokazuje ją jako badacza świadomego niedostatków diagnostycznych pewnych zaburzeń rozwojowych, chociaż sposób realizacji wytyczonego sobie zadania badawczego wywołuje niedosyt metodologiczno-interpretacyjny.

II. Ocena aktywności naukowej i dydaktycznej dr Haliny Pawłowskiej-Jaróń

Pani dr Halina Pawłowska-Jaroń łączy nieprzerwanie swoją karierę naukową i dydaktyczną z Uniwersytetem Pedagogicznym im. KEN w Krakowie. W roku 1994 uzyskała tytuł magistra pedagogiki na Wydziale Pedagogicznym ówczesnej Wyższej Szkoły Pedagogicznej im. KEN w Krakowie na podstawie pracy *Izolacja i odrzucenie dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. Rozprawę doktorską pod kierunkiem prof. dra hab. Macieja Kawki obroniła w 2001 roku na Wydziale Humanistycznym tej samej uczelni. Jej dysertacja doktorska poświęcona była rozwojowi i zaburzeniom mowy w autyzmie wczesnodziecięcym. To problematyka, którą Habilitantka zajęła się już w trakcie rozpoczętych w 1996 roku 6-semesteralnych studiów w zakresie logopedii, co stanowiło rodzaj zapowiedzi przyszłych zainteresowań dr Haliny Pawłowskiej-Jaróń deficytami językowymi i komunikacyjnymi dzieci. Te pola badawcze stopniowo i konsekwentnie poszerzała, a ich wyraz stanowi przedstawione do oceny osiągnięcie naukowe.

Warto zauważyć, że publikacje Habilitantki wiążą się nie tylko z problematyką z zakresu zaburzeń komunikacyjnych dzieci ze spektrum FASD, lecz także ze specyfiką zaburzeń językowych w autyzmie, u dzieci z padaczką wyłączeniową, z niepełnosprawnością intelektualną. Habilitantka poświęciła również swoją uwagę zaburzeniom językowym w uszkodzeniach półkuli prawej i w pierwotnej afazji postępującej. Łącznie Pani Halina Pawłowska-Jaroń opublikowała 20 artykułów, z czego przed uzyskaniem tytułu doktora

ukazało się 5 tekstów. Ponadto współredagowała 2 opracowania zbiorowe. Po włączeniu do tego dorobku 12 tekstów współtworzących osiągnięcie naukowe, otrzymujemy łącznie liczbę 34 pozycji. Przedstawione do oceny prace w zdecydowanej większości napisane zostały w języku polskim, zatem w języku podstawowym dla językoznawstwa polonistycznego. Jest wśród nich także 1 publikacja w języku angielskim. To dorobek wystarczający w staraniach o stopień doktora habilitowanego.

Za przejaw aktywności naukowej dr Haliny Pawłowskiej-Jaroń należy uznać udział w 12 konferencjach, na których wygłaszała referaty z zakresu interesujących ją zagadnień. Nie jest to liczba imponująca, a wiąże się zapewne ze specyfiką osobowości Habilitantki, która wypowiada się chętniej na piśmie niż z mównicy. Drukuje Habilitantka w takich czasopismach, jak *Nową Logopedia*, *Forum Logopedyczne* czy *Вестник образования и науки* (*Journal of Education and Science. Pedagogy. Medicine*). Jej prace można znaleźć także w tomach zbiorowych.

Wśród aktywności dr Haliny Pawłowskiej-Jaroń zwraca również uwagę znaczny dorobek w zakresie dydaktyki uniwersyteckiej. Habilitantka prowadziła i prowadzi konwersatoria poświęcone afazji, oligofazji, dydaktyce postępowania logopedycznego w przypadku epilepsji, także pedagogice specjalnej na studiach zarówno stacjonarnych, jak i niestacjonarnych pierwszego i drugiego stopnia specjalności logopedycznej na kierunku filologia polska, również na studiach podyplomowych na kierunku logopedia i wczesna interwencja terapeutyczna. Pani dr Halina Pawłowska-Jaroń wypromowała i zrecenzowała ok. 150 prac na filologii polskiej ze specjalnością logopedyczną oraz zbliżoną liczbę prac dyplomowych na kierunku logopedia i wczesna interwencja terapeutyczna powstałych na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie oraz w ośrodkach zamiejscowych UP w Limanowej i w Przemyśle. Ten dorobek organizacyjno-naukowy dopełnia funkcja promotora pomocniczego pracy doktorskiej z zakresu językowego funkcjonowania w autyzmie.

Nie można także pominąć udziału Habilitantki w projekcie europejskim, w którym miała za zadanie opracować sporą liczbę 42 haseł. Znaleźć je można w *Encyklopedii Logopedii*, a są wśród nich te zagadnienia, którymi Habilitantka zajmuje się od początku swojej pracy naukowej.

Działalność organizacyjna dr Haliny Pawłowskiej-Jaroń obejmuje różne typy aktywności. Habilitantka jest członkiem Polskiego Towarzystwa Logopedycznego, a od 2012

roku pełni funkcję wiceprzewodniczącej Oddziału Małopolskiego PTL. Powołana została również na członka rady naukowej serii *Nowa Logopedia*.

Na pozytywną ocenę zasługuje aktywność Habilitantki w zakresie popularyzowania wiedzy na temat zagadnień, którymi zajmuje się naukowo, a które mają istotne znaczenie dla osób z zaburzeniami komunikacyjnymi i ich rodzin oraz opiekunów. Wyrazem tej działalności są szkolenia dla logopedów zajmujących się terapią dzieci matek pijących alkohol w czasie ciąży, jakie prowadziła w latach 2010-2011. Zakres inicjatyw naukowych i organizacyjnych Habilitantki jest wystarczający na tym etapie rozwoju naukowego.

Ocena i wniosek końcowy

Z powyższego omówienia dorobku naukowego i dydaktycznego dr Haliny Pawłowskiej-Jaroń wynika, że Habilitantka spełnia wymogi określone w art. 16 pkt. 1 Ustawy z 14 marca 2003 roku (Dz.U. z 2003 roku nr 65 poz. 595, Dz. U. z 2011 roku nr 84 poz. 455), stanowiące podstawę do ubiegania się o stopień naukowy doktora habilitowanego.

dr hab. Małgorzata Rutkiewicz-Hanczewska